

Sygn. akt I CSK 412/16

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 29 marca 2017 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Grzegorz Misiurek (przewodniczący, sprawozdawca)

SSN Roman Trzaskowski

SSN Bogumiła Ustjanicz

Protokolant Ewa Krentzel

w sprawie z powództwa Fabryki Maszyn [...] spółki akcyjnej

w [...]

przeciwko Skarbowi Państwa - Ministrowi Rozwoju uprzednio Ministrowi
Gospodarki

o odszkodowanie,

po rozpoznaniu na rozprawie w Izbie Cywilnej w dniu 29 marca 2017 r.,

skargi kasacyjnej strony powodowej

od wyroku Sądu Apelacyjnego w [...]

z dnia 20 października 2015 r., sygn. akt I ACa .../14,

**uchyla zaskarżony wyrok w części oddalającej apelację strony
powodowej (pkt 2) oraz orzekającej o kosztach procesu
(pkt 4 i 5) i w tym zakresie przekazuje sprawę Sądowi
Apelacyjnemu w [...] do ponownego rozpoznania
i rozstrzygnięcia o kosztach postępowania kasacyjnego.**

UZASADNIENIE

Powódka „Fabryka Maszyn [...]” spółka akcyjna w [...] domagała się - po ostatecznym sprecyzowaniu powództwa - zasądzenia na jej rzecz od pozwanego Skarbu Państwa – Ministra Gospodarki kwoty 625.900.488,10 zł z odsetkami ustawowymi od dnia 25 września 2013 r. tytułem odszkodowania za szkodę wynikłą z ustanowienia przymusowego zarządu państwowego. Wskazała, że na skutek ustanowienia tego zarządu została pozbawiona swojego przedsiębiorstwa, utraciła fundusze własne, gotówkę w kasie i środki zgromadzone na rachunku bankowym o wartości łącznej 519.806.228,10 zł oraz materiały, maszyny, urządzenia i wyroby o wartości 106.094.260,00 zł.

Sąd Okręgowy w [...] wyrokiem z dnia 25 września 2013 r. zasądził od pozwanego na rzecz powódki kwotę 890.455,81 zł z odsetkami ustawowymi od dnia 25 września 2013 r., umorzył postępowania w części obejmującej żądanie zapłaty 264.055.477,00 zł w związku z cofnięciem pozwu w tym zakresie, oddalił dalej idące powództwo i orzekł o kosztach procesu.

Sąd Okręgowy ustalił, że Minister Przemysłu Ciężkiego zarządzeniem z dnia 3 grudnia 1949 r. ustanowił przymusowy zarząd państwowy nad „Fabryką Maszyn [...]” spółką akcyjną w [...]. Zarządzenie to zostało wydane na podstawie przepisów dekretu z dnia 16 grudnia 1918 r. w przedmiocie przymusowego zarządu państwowego (Dz. Pr. RP Nr 21, poz. 67; dalej: „dekret z dnia 16 grudnia 1918 r.”). W dniu 14 grudnia 1949 r. dokonano komisyjnego przejęcia Fabryki, wprowadzono zarządcę przymusowego w zarząd i ustalano stan przejętego przedsiębiorstwa na podstawie spisu inwentarza, protokołu stanu kasy oraz zestawienia bilansowego. Wartość funduszy własnych przedsiębiorstwa kształtowała się na poziomie 16.837,664,00 zł; w kasie stwierdzono gotówkę w kwocie 34.793,00 zł, a na koncie w Banku Związku Spółek Zarobkowych w [...] sumę 2.204.479,00 zł. W skład przedsiębiorstwa wchodziły również maszyny, urządzenia i narzędzia o łącznej wartości 13.896.214,00 zł. Ogólna wartość bilansowa przedsiębiorstwa została określona na kwotę 83.514.448,00 zł.

Minister Gospodarki decyzją z dnia 21 kwietnia 2011 r., BOL-I-461-21-10-JS/11 stwierdził, że zarządzenie z dnia 3 grudnia 1949 r. o ustanowieniu przymusowego zarządu państwowego nad przedsiębiorstwem powódki zostało wydane z naruszeniem prawa. Zarządzenie to, choć nie pozbawiło spółki formalnie własności przedsiębiorstwa, uniemożliwiło jej wykonywanie w stosunku do niego jakichkolwiek uprawnień. W ciągu dwóch lat od ustanowienia zarządu majątek przedsiębiorstwa rozdysponowano a jego aktywa zostały bezpowrotnie utracone.

Oceniając tak ustalony stan faktyczny przez pryzmat art. 160 § 1, 2, 3 i 6 k.p.a., art. 417 i art. 361-363 k.c., Sąd Okręgowy uznał powództwo za uzasadnione częściowo. Wskazał, że ustanowienie zarządu przymusowego na podstawie zarządzenia wydanego z naruszeniem prawa było źródłem szkody doznanej przez powódkę, kontynuującą działalność spółki akcyjnej „Fabryka Maszyn [...]”. Odpowiedzialności pozwanego nie wyłącza okoliczność, że w stosunku do „Fabryki Maszyn [...]” nie wydano decyzji nacjonalizacyjnej na podstawie art. 2 ustawy z dnia 25 lutego 1958 r. o uregulowaniu stanu prawnego mienia pozostającego pod zarządem państwowym (Dz.U. Nr 11, poz. 37; dalej: „Ustawa z dnia 25 lutego 1958 r.”). Zgodnie z tym unormowaniem, przejście przedsiębiorstwa na własność Państwa następowało z mocy prawa, przy czym w chwili wejścia w życie powołanej ustawy przedsiębiorstwo objęte żądaniem pozwu już nie funkcjonowało.

Odszkodowanie należne powódce zamyka się kwotą - według cen z daty orzekania - 890.455,81 zł; obejmuje wartość utraconych ruchomości w postaci maszyn, urządzeń, narzędzi, materiałów i wyrobów (766.848,00 zł) oraz środki zgromadzone w kasie i na rachunku bankowym (123.607,81 zł). Powódka nie wykazała, że posiadała na rachunku bankowym środki w wysokości przekraczającej kwotę 2.204.479,00 zł. Suma ta wraz z gotówką zgromadzoną w kasie odpowiada obecnie - przy uwzględnieniu wskaźnika wartości złotego w 1949 r. i 2012 r. mierzonego stosunkiem wartości ruchomości przedsiębiorstwa w tych latach (0,0552) - kwocie 123.607,81 zł. Nie było również podstaw do uwzględnienia żądania w zakresie odszkodowania za utracone wartości w postaci funduszy własnych przedsiębiorstwa, które miały charakter jedynie abstrakcyjnego zapisu księgowego.

Odsetki ustawowe od zasądzzonego odszkodowania mogą być naliczane dopiero od daty wyrokowania, gdyż wtedy nastąpiła konkretyzacja dochodzonych roszczeń.

Sąd Apelacyjny w [...] wyrokiem zaskarżonym skargą kasacyjną zmienił wyrok Sądu Okręgowego w ten sposób, że zasądzone na rzecz powódki odszkodowanie podwyższył o kwotę 6.625,00 zł, oddalił apelację powódki w pozostałej części oraz apelację pozwanego w całości i orzekł o kosztach procesu. Sąd Apelacyjny, posiłkując się opinią uzupełniającą biegłego M. K., skorygował jedynie wartość ruchomości przedsiębiorstwa przejętego w przymusowy zarząd państwowy, przyjmując, że wynosi ona 773.473,00 zł. W pozostałym zakresie zaaprobował ustalenia przyjęte za podstawę zaskarżonego wyroku oraz ich ocenę prawną.

Powódka w skardze kasacyjnej - opartej na obu podstawach określonych w art. 398³ § 1 pkt 1 i 2 k.p.c.- skierowanej przeciwko rozstrzygnięciu oddalającemu jej apelację oraz orzekającemu o kosztach procesu, wniosła o uchylenie wyroku Sadu Apelacyjnego w zaskarżonej części i przekazanie sprawy w tym zakresie do ponownego rozpoznania. W ramach podstawy naruszenia przepisów postępowania zarzucił naruszenie:

- art. 380 i art. 381 k.p.c. w związku z art. 382 i art. 162 k.p.c. przez oddalenie wniosków dowodowych powódki, w tym o dopuszczenie dowodu z nowej opinii biegłego, określającej wartość rzeczywistej szkody przejawiającej się utratą przedsiębiorstwa o wartości rozumianej jako suma aktywów obrotowych i trwałych przy uwzględnieniu skutków prawnorzeczowych powstałych w związku z wejściem w życie dekretu z dnia 26 października 1945 r. o własności i użytkowaniu gruntów na terenie m. st. Warszawy;

- art. 382 i art. 380 k.p.c. w związku z art. 232 i art. 236 k.p.c. przez zaniechanie dokonania z urzędu kontroli tezy zawartej w postanowieniu dowodowym zmierzającym do ustalenia wysokości szkody pod kątem zgłoszonego żądania zapłaty odszkodowania za utracone przedsiębiorstwo, a nie jego poszczególne składniki;

- art. 378 § 1 i art. 386 § 4 k.p.c. przez oddalenie apelacji powódki mimo nierozpoznania istoty sprawy przez Sąd pierwszej instancji.

Podstawę naruszenia prawa materialnego skarżąca wypełniła zarzutem niewłaściwego zastosowania art. 55¹ i art. 55² k.c. w związku z art. 160 k.p.a., art. 361 § 2 i art. 363 § 3 k.c. wskutek uznania, że powódka dochodziła w niniejszym procesie odszkodowania jedynie za poszczególne składniki utraconego przedsiębiorstwa.

W odpowiedzi na skargę kasacyjną pozwany, zastąpiony przez Prokuratorię Generalną Skarbu Państwa, wniósł o jej oddalenie.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

U podstaw zaskarżonego wyroku legło stwierdzenie, że pozwany ponosi odpowiedzialność na podstawie art. 160 k.p.a. za szkodę powstałą wskutek ustanowienia - z naruszeniem prawa - przymusowego zarządu nad przedsiębiorstwem „Fabryka Maszyn [...]” spółka akcyjna w [...]. Przesądzenie przez Sąd Apelacyjny tej zasady odpowiedzialności pozwanego nie jest kwestionowane i nie budzi zastrzeżeń. W orzecnictwie Sądu Najwyższego prezentowany jest pogląd, aprobowany przez skład orzekający, że ustanowienie zarządu przymusowego z naruszeniem przepisów dekretu z dnia 16 grudnia 1918 r. może być uznane za zdarzenie wyrządzające szkodę nawet w sytuacji, w której wydana została decyzja nacjonalizacyjna na podstawie art. 2 ustawy z dnia 25 lutego 1958 r. (zob. wyrok z dnia 8 lipca 2016 r., I CSK 575/15, nie publ.). Konsekwencją ustanowienia zarządu przymusowego była bowiem utrata - *ex lege* - tytułu prawnego do mienia wchodzącego w skład przedsiębiorstwa. W konkretnym stanie faktycznym decyzja taka nie została wydana, co, z uwagi na fakt rozdysponowania (rozproszenia) składników majątkowych objętego zarządem przedsiębiorstwa, jest w pełni zrozumiałe.

Podniesione w ramach obu podstaw kasacyjnych zarzuty zmierzały do podważenia oceny, że rozmiar szkody, której naprawienia domaga się powódka w niniejszym procesie, jest mniejszy niż wskazany w pozwie, a w konsekwencji uznania, że powództwo zasługuje na uwzględnienie jedynie w granicach

wyznaczonych wartością poszczególnych składników utraconego przedsiębiorstwa. Zarzutom tym nie można odmówić słuszności.

Powód - jak przytoczono w uzasadnieniu zaskarżonego wyroku - domagał się odszkodowania za szkodę wynikłą z ustanowienia przymusowego zarządu nad „Fabryką Maszyn [...]”, prowadzącego do utraty tego przedsiębiorstwa. Jednocześnie, określając wysokość odszkodowania, wymienił składniki tego przedsiębiorstwa. Tak sformułowane żądanie pozwu wymagało rozważenia, czy nie było ono wyrazem oczekiwaniu uzyskania odszkodowania za utratę przedsiębiorstwa, a nie jego poszczególnych składników. Z przyjętych za podstawę zaskarżonego wyroku ustaleń wynika, że zarząd przymusowy objął – stosownie do postanowień Instrukcji Ministra Przemysłu i Handlu z dnia 1 marca 1948 r. w sprawie ustalenia trybu postępowania przy ustanawianiu zarządu państwowego i zakresu uprawnień zarządcy państwowego (M.P. Nr 33, poz. 142) - wszystko, co wchodziło w skład „Fabryki Maszyn [...]” jako zorganizowanej całości, a więc przedsiębiorstwo w rozumieniu obecnie obowiązującego art. 55¹ k.c. Nie ulega wątpliwości, że wartość przedsiębiorstwa w tym ujęciu różni się od wartości jego poszczególnych składników. Wymienienie w pozwie elementów składających się na substrat utraconego przedsiębiorstwa i określenie ich wartości nie pozostaje w sprzeczności z żądaniem zasądzenia odszkodowania w wysokości odpowiadającej wartości przedsiębiorstwa jako pewnej zorganizowanej całości. Oczekiwanie ustalenia tak rozumianej rzeczywistej szkody potwierdzają zastrzeżenia powódki co do zastosowania przez biegłego metody (odtworzeniowej) wyceny poszczególnych składników wchodzących w skład utraconego przedsiębiorstwa oraz wskazanie na potrzebę dokonania oszacowania tego przedsiębiorstwa w ujęciu dynamicznym, uwzględniającym elementy organizacji i funkcjonalnego powiązania jego składników.

Ustalenie przez Sąd Okręgowy szkody w zakresie mniejszym niż wskazany przez powódkę nie może być poczytywane za przejaw nierozpoznania istoty sprawy. Sąd Apelacyjny nie miał zatem podstawy do uchylenia wyroku Sądu pierwszej instancji na podstawie art. 386 § 4 k.p.c. Zarzut naruszenia tego przepisu oraz art. 378 § 1 k.p.c. należało więc uznać za chybiony.

Przeprowadzenie przez Sąd Okręgowy dowodu z opinii biegłego na okoliczność rozmiaru szkody wynikłej z utraty przedsiębiorstwa objętego przymusowym zarządem w znaczeniu bezzasadnie zawężonym nakazywało Sądowi Apelacyjnemu dokonanie bardziej wnikliwej i starannej oceny wniosków dowodowych powódki przez pryzmat art. 381 k.p.c.

Sąd Apelacyjny podjął z urzędu decyzję o uzupełnienia postępowania dowodowego w zakresie dowodu z opinii biegłego. Nie dostrzegł jednak potrzeby zmodyfikowania tezy dowodowej pod kątem przesłanek wyznaczających wartość przedsiębiorstwa jako zorganizowanej całości, co usprawiedliwia zarzut obrazy art. 232 i art. 236 k.p.c. w związku z art. 391 § 2 k.p.c. i nie pozwala skutecznie odeprzeć zarzutu podniesionego w ramach podstawy kasacyjnej naruszenia prawa materialnego.

Z tych względów Sąd Najwyższy na podstawie art. 398¹⁵ § 1 k.p.c. orzekł, jak w sentencji.

kc

jw